

ליאור הלפרין

"לא תשנא את אחיך בלבבך..." - האיסור ומשמעותו המעשית

החברה בה אנו חיים לוקה לדאבוננו, בגילויי שנאה בין אדם לחברו, ובין קבוצה אחת לחברתה. גילויי שנאה אלו נובעים ממקורות שונים, כגון: הבדלים בסגנונות חיים, הבדלי השקפות, או סתם אי-חיבה. גילויי שנאה אלו לעתים מובילים לריב וכעס עד כדי פירוד בו הניגודים בין הצדדים השונים בולטים. חשבתי לנכון לברר לעצמי ולאחרים את השקפת התורה בנידון.

האם התורה אוסרת שנאה מכל וכל, או שמא מתירה במקרים מסויימים? האם ישנם שלבים קודמים לשנאה או מגבלות בשנאה עצמה? והאם שייכת מציאות השנאה אף בדורנו? בנקודות אלו אשתדל לעיין.

אולם, כדי לדון בבעיית השנאה עלינו להקדים ולהבין מהי 'אהבת הזולת' אותה התורה דורשת מאיתנו, ומתוך כך נוכל להבין מהו שורש הרע המביא לשנאה, ומהי הדרך לבער אותה.

"ואהבת לרעך כמוך" - הציווי ומהותו

בתורה מצינו התייחסות לאיסור שנאה בשני פסוקים: "לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא: לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ד'" (ויקרא יט, יז-יח). מפשט הפסוקים אנו למדים על איסור שנאה בלב הבא לתיקונו ע"י מצוות התוכחה. ובנוסף ציווי התורה על אהבת הזולת.

בשלושה מקומות מתייחס הרמב"ם להגדרת המצוה של "אהבת ישראל":

1. ספר המצוות, עשה, מצוה ר"ו (תרגום הרב קפאח): "הציווי שנצטוינו לאהוב זה את זה כמו שאנו אוהבים את עצמנו, ושתיחה חמלתי ואהבתי לאחי באמונה כאהבתי וחמלתי לעצמי, בממונו וגופו וכל מה שיש לו, או שהוא חפץ, וכל מה שארצה לעצמי - ארצה לו כמוהו, וכל מה שלא ארצה לעצמי או לידידי לא ארצה לו כמוהו, והוא אמרו יתעלה: "ואהבת לרעך כמוך", וכוונת הדברים: כמו שאני רוצה שיתמלא חפצי ורצוני כך ארצה שיתמלא חפצו ורצונו של הרע ואסייע לו בכך.

2. הלכות דעות פרק ו' הלכה ג': "מצוה על כל אדם לאהוב כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנא' "ואהבת לרעך כמוך". לפיכך צריך

לספר בשבחו ולחוס על ממונו כמו שהוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו..."

3. הלכות אבל פרק י"ד הלכה א': "מצות עשה של דבריהם לבקר חולים ולנחם אבלים... וכן לשמח הכלה והחתן... אע"פ שכל מצוות אלו מדבריהם - הרי הם בכלל "ואהבת לרעך כמוך". כל הדברים שאתה רוצה שיעשו לך אחרים עשה אותם לאחיך - בתורה ובמצוות".

מדברי הרמב"ם הנ"ל מבואר כי קיימות שלש אפשרויות לבוא לידי "ואהבת לרעך כמוך":

- א. כל מה שהוא חפץ אשתדל לקיים.
- ב. מה שארצה לעצמי ארצה גם בשבילו.
- ג. מה שארצה שאחרים יעשו לי אני אעשה לו.

המתבונן, יראה כי שלשתם יחד מהווים שלמות במימוש האהבה המלאה לחברו.

כדי להסביר את הרעיון של אהבת ישראל, דומני, שנוכל להעזר במשל הכתוב בתלמוד ירושלמי (נדריים פ"ט ה"ד): "...כתיב, "לא תקם ולא תטור את בני עמך" היך עבידא, הוה מקטע קופד ומחת סכינא לידוי תחזור ותמחי לידיה". [הגמרא שואלת איך יתכן שאדם ימחול על עלבונו והגמרא מסבירה במשל: היה חותך בשר ופצעה הסכין את ידו השניה, האם תחזור היד הפצועה ותפצע את היד הראשונה?!] ומסביר שם קורבן העדה: "כן הדבר הזה, כיון שכל ישראל גוף אחד הן, דין הוא שלא ינקם מחברו - שהוא נוקם מגופו". כלומר כלל האנשים בישראל הם כאברים בגוף אחד, וכאשר מופנמת השקפה זו בכל אחד ואחד - אז מתגברת האהבה. ואם כן שורש האהבה נובע מההכרה באחדות ישראל.

האדמו"ר הזקן בספרו "תניא" (פרק ל"ב) מלמדנו את הדרך לנהיגה למצות ואהבת לרעך כמוך. שורשה של דרך זו נובע מתוך הזכרה באחדות: "והנה על ידי קיום הדברים הנ"ל להיות גופו נבזה ונמאס בעיניו, רק שמחתו תהיה שמחת הנפש לבדה, הרי זו דרך ישרה וקלה לבוא לידי קיום מצות "ואהבת לרעך כמוך" לכל נפש מישראל למגדול ועד קטן. כי מאחר שגופו נמאס ומתועב אצלו, והנפש והרוח מי יודע גדולתן ומעלתן בשרשן ומקורן באלוקים חיים. בשגם שכולן מתאימות ואב אחד לכולנה, ולכן נקראו כל ישראל אחים ממש מצד שורש נפשם בד' אחד רק שהגופים מחולקים... עכ"ל.

אם כן מסביר בעל ה"תניא" שכאשר אדם מבין שמבחינת הגוף הוא רחוק מהקב"ה ודוקא מצד נפשו האלוקית הוא קרוב אליו - הבנה זו מביאה לקיום מצות "ואהבת לרעך כמוך" כי כמו שלהרבה אחים יש אב אחד, כך לכל הנשמות אב ושורש אחד. וכשם שהאהבה בין אחים היא טבעית ומהותית כן גם צריכה להיות האהבה לזולת.

שורש האהבה נובע מהכרה נוספת אותה מביא המהר"ל בספרו "נתיבות עולם" (נתיב אהבת הרע פרק א') בו הוא קושר את אהבת הבריות באהבת ד': "...כי דבר זה שאוהב הבריות הוא אהבת ד' יתברך גם כן, כי מי שאוהב את אחד אוהב את כל מעשי ידיו אשר עשה ופעל, לפיכך כאשר אוהב את ד' יתברך אי אפשר שלא יאהב את ברואיו ואם הוא שונא הבריות אי אפשר שיאהב השם יתברך אשר בראם. וכן כבוד חברו אשר נברא בצלם אלקים, נחשב כבוד המקום...".

כלומר אהבת הבריות קשורה באהבת ד' ולהיפך ולכן כאשר שונאים דבר אחד משניהם על כורחך שונאים גם את השני.

ומכיון שאור ד' מתגלה בבריות ומחיה אותם אם כן מי שאוהב את ד' אוהב גם את הבריות שהוא ברא.

בספר "ואהבת לרעך" מסביר הרב י. ניומן שהדרך להגיע למימוש "אהבת הרע" היא על ידי התגברות על הנטיות הטבעיות והליכה בדרך המצוות. "האהבה התמימה והטהורה שהתורה דורשת מכל אחד מישראל, היא המידה הנעלה והרמה ביותר שאפשר לאדם להגיע. כל מי שיכול לקיים את המצוה לכל דקדוקיה ופרטיה, הוא בבחינת אדם המושלם כיון שהצליח להתגבר על הנטיות הטבעיות שבאדם".

בהמשך דבריו מסביר הרב י. ניומן את המצוות בין אדם לחברו בפר' קדושים (כגון: צדקה, לא לגזול, לא לקלל, לא ללכת רכיל, לא לנקום וליטור... ועוד) כמכילות את האדם לאידיאל העיקרי הנשגב ביותר: לאהוב כל אחד ואחד".

נמצאנו למדים עד כאן:

- א. מהי ההגדרה של אהבת הזולת בפועל (עפ"י הרמב"ם).
- ב. את המשל והנמשל בירושלמי המבטא בעצם את רעיון האחדות שבעקבותיו מגיעים לאהבת ישראל.
- ג. הסבר בעל ה"תניא" שכל ישראל אחים מצד נפשם רק שהגופים מחוקים. והאדם קרוב לאלוקים מצד נפשו בלבד וממילא על פי השקפה זו נקל להגיע לאהבת הזולת.
- ד. בארנו את המהר"ל שמקשר בין אהבת ד' לאהבת הבריות - כשני דברים התלויים זה בזה.
- ה. בארנו שהדרך להגיע לאהבה התמימה והטהורה היא על ידי מצוות התורה המחנכות לשליטה בנטיותיו הטבעיות של האדם.

כעת משהגדרנו את מצות עשה של "ואהבת לרעך כמוך" נוכל לעסוק בגדריה של מצות "לא תשנא את אחיך בלבבך".

"לא תשנא את אחיך בלבבך" - גדר האיסור

הגמרא במסכת פסחים דף קיג ע"ב אומרת:

"אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב: מותר לשנאתו שנא': "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו". [רשב"ם: הרואה יחידי דבר ערוה בחברו אע"פ שאינו רשאי להעיד לו מותר לשנאתו שהרי הוא יודע בודאי שהוא רשע]. מאי שונא? [רשב"ם: מי הוא שונא שאמר הכתוב] אילימא שונא נוכרי, והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא נוכרי! אלא פשיטא - שונא ישראל. [כלומר השונא המדובר בפסוק הוא מישראל]. ומי שריא למסניה? והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך - אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא. כולי עלמא נמי מיסני סני ליה, מאי שנא האי? [אם יש עדים שעשה איסור כל העולם גם צריכים לשנוא אותו ומה שונא זה שנקרא "שונאך"] אלא לאו כי היא גונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה [שהוא ראה בו דבר ערוה ולכן הוא יכול לשנאתו על כך]. רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאתו שנא' "יראת ד' שנאת רע [משלי ח]."

מן הסוגיא משמע שהפסוק "לא תשנא..." אמור רק במי שלא עבר עבירה, שכן על השאלה "ומי שריא למסניה והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך" התשובה היא שמותר ואף מצוה לשנוא אדם שעובר עבירה. וכך פוסק רב אחאי גאון בשאילתות (פר' וישב שאילתא כז):

"ודאסיר למשנייה היכא דקא נהיג כשורה, אבל לא נהיג כשורה שרי למשנייה ולמלטייה, ולמעבד ביה מעשה..." [פי' הכאה]

בספרא לויקרא יט, יז מובא: "לא תשנא את אחיך בלבבך. יכול לא תכנו ולא תקללנו ולא תסטרנו? ת"ל 'בלבבך' לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב".

וכן מובא בנוסח דומה בגמרא מסכת ערכין (דף טז ע"ב): "ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך. יכול לא יכנו ולא יסטרנו ולא יקללנו? ת"ל 'בלבבך' בשנאה שבלב הכתוב מדבר".

ר' אחאי גאון בשאילתות (פר' וישב, שם) מעתיק גמרא זו ומסבירה: "למימרא דשנאה בעלמא קאטר רחמנא, ואף על גב דלא קעביד מידעם".

הסבר זה של ר' אחאי גאון לברייתא במסכת ערכין ניתן להבינו בשתי דרכים:

א. אסור לשנוא אדם כשר שנאה שבלב שאך כאשר השנאה באה לביטוי כלפי חוץ על ידי הכאה וכד' אין בכך משום "לא תשנא".

ב. אסור לשנוא אדם כשר שנאה שבלב (כל שכן כאשר השנאה באה לידי ביטוי כלפי חוץ - ואף זה בגדר הלאו של "לא תשנא"). וכחסבר זה הבין הנצי"ב בפירושו העמק שאלה על השאילתות (שם).

בהסבר הפסוק "לא תשנא את אחיך בלבבך..." מצינו שינוי לשוני קל בין נוסח הספרא לבין נוסח הגמרא בערכין. יש לדון האם השינוי הוא אך ורק שינוי בגרסא אולם שני המקורות הינם זהים במשמעותם או שמא שינוי לשוני זה בא ללמדנו הבדל במשמעות.

ברמב"ם הלכות דעות פ"ו ה"ה מובא: "כל השונא אחד מישראל בלבו עבר בלא תשעה שנא' 'לא תשנא את אחיך בלבבך' (ויקרא יט, יז) ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה, ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב. אבל המכה את חברו והמחרף את חברו, אע"פ שאינו רשאי, אינו עובר משום 'לא תשנא'".

מדברי הרמב"ם נראה שהוא סובר כדעת בעל השאלות עפ"י הפרוש הראשון, ואין הבדל בין נוסח הגמרא בערכין לנוסח הספרא ואם כן הסבר הפסוק "לא תשנא..." הוא שדוקא שנאה כשהיא בלב אסורה היא אך כשהיא באה לביטוי כלפי חוץ - בהכאה וכד' - אין בכך משום "לא תשנא".

אך הנצי"ב הבין אחרת את הגמרא בערכין ולדעתו ביטויי השנאה כלפי חוץ נכללים אף הם בלאו ד"לא תשנא...". ולדעתו הגמרא בערכין חולקת על הספרא.

ואם כן נוסח הגמרא בערכין "ת"ל בשנאה שבלב הכתוב מדבר...". משמעותו: וכל שכן כשמוציא מן הלב ועושה מעשה עובר על "לא תשנא". וכך לפי דעת הנצי"ב הבין רב אחאי בשאלות את הגמרא בערכין. אולם, לפי נוסח הספרא: "ת"ל בלבבך לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב...". משמע כפירוש הרמב"ם שאיסור השנאה הוא רק בלב ואינו עובר על "לא תשנא" כאשר מוציא זאת מהלב הן ע"י דיבור והן ע"י מעשה. עפ"י הסבר זה, מסביר הנצי"ב, מובן מדוע הכסף משנה על הרמב"ם (הל' דעות, שם) הביא את מקורו דוקא מהספרא ולא מהגמרא בערכין.

מכל מקום לדעת בעל השאלות (עפ"י הסבר הנצי"ב שם) הסבר הברייתא בערכין הוא: שהפסוק "לא תשנא..." מתייחס לאדם כשר, ובא ללמד שלא רק הכאה אסורה אלא אפילו שנאה בלב ללא מעשה, אך בעובר עבירה מותרת אפילו הכאה וכל שכן שנאה שבלב.

אולם, רש"י בהסבר ברייתא זו במסכת ערכין (דף טז ע"ב ד"ה "לא יכנו") כותב: "על דבר תוכחה..." ומדבריו משמע שהברייתא עוסקת באדם שעבר עבירה וראוי לתוכחה. ואם כן פירוש הפסוק "לא תשנא את אחיך בלבבך" הוא בעובר עבירה שחייב להוכיחו. ברם, אף אדם כזה אסור לשנוא בלב אך מותר להכותו או לקללו כדי להוכיחו על העבירה. לכאורה קשה, כי הסבר זה סותר את הגמרא במסכת פסחים דף קיג ע"ב שם מוסבר שכאשר אדם ראה את חברו עובר על דבר עבירה מותר לו לשנאתו ועפ"י רב נחמן שם מצוה לשנאתו!

הנצי"ב ב"העמק שאלה" (שאלות פ' וישב אות ג') מיישב: הסוגיא בפסחים עוסקת בעובר עבירה שכבר הוכיחוהו ואינו מקבל תוכחה ואם כן מותר ומצוה לשנאתו אפילו שנאת לב. אך עברייך שטרם הוכיחוהו אין לשנאתו שנאה שבלב, ובכך עוסקת הברייתא במסכת ערכין. ולפי זה נראה שהוא מסביר את הפסוק: "לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", כציווי אחד שפירושו לא תשנא משום שביכולתך להוכיחו, אך אם כבר הוכיחוהו ולא קיבל - מותר לשנאתו.

הנצי"ב מסביר שגם הסמ"ג (לא תעשה, ה) ובעל הגהות מיימוניות (דעות שם ס"ק א) סוברים כדרך זו, שעברייך שלא הוכיחוהו אסור לשנוא בלב, ומותר לשנוא בלב רק עברייך שהוכיחוהו ולא קיבל תוכחה.

ברמב"ם (הלכות רוצח ושמירת הנפש פי"ד הי"ד) ובשו"ע (חו"מ סי' רעב סעי' י"א) וכן בערוך השולחן (רעב סעי' י"א) נפסק: "השנאה שנאמר בתורה הוא מישראל ("כי תראה חמור שונאך") לא מאומות העולם. והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר "לא תשנא את אחיך בלבבך"? אמרו חכמים כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתורה בו ולא חזר הרי זה מצוה לשנאתו עד שיעשה תשובה ויחזור מרשעו..."

מפורש בדבריהם שהשנאה האמורה בעובר עבירה שייכת רק לאחר הוכחה כשיטת רש"י בערכין.

נמצאנו למדים:

הפסוק "לא תשנא את אחיך בלבבך" הוסבר בברייתא במסכת ערכין: "בלבבך - בשנאה שבלב הכתוב מדבר...". נחלקו בעל השאלות (עפ"י הנצי"ב) ורש"י בהסבר האיסור עפ"י הברייתא.

לדעת בעל השאלות: הפסוק "לא תשנא..." מתייחס לאדם כשר אך בעובר עבירה מותרת שנאה.
לדעת רש"י: הפסוק "לא תשנא את אחיך בלבבך" מדבר אף באדם שעבר עבירה וראוי לתוכחה וכל שכן באדם כשר.

מחלוקת נוספת (בהסבר הברייתא בערכין): האם באדם שאסור לשנאתו שנאה שבלב משום "לא תשנא..." גם אסור לבטא את השנאה כלפי חוץ (כגון הכאה וקללה).

לדעת בעל השאלות: האיסור "לא תשנא את אחיך בלבבך" בא ללמד שלא רק הכאה אסורה אלא אפילו שנאה בלב ללא מעשה.

לדעת הרמב"ם: האיסור "לא תשנא את אחיך בלבבך" שייך דוקא בשנאה שבלב ולא בביטויי השנאה כלפי חוץ.

מדברי הרמב"ם (הלכות רוצח) והשו"ע (חו"מ רעב) משמע שהיתר

השנאה הוא רק בעובר עבירה שהתרו בו ולא חזר בו, וזה כדרכו של רש"י והסמ"ג, ולא כדברי בעל השאילתות.

סוגיית כפיית יצר בשונא

בגמרא מסכת בבא מציעא דף לב ע"ב מובא: "ת"ש אוהב לפרוק, ושונא לטעון, מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו". כלומר, כאשר מזדמן לך לעזור לאדם שאתה אוהב בפריקת המשא, ולאדם שאתה שונא לטעון משא על בהמתו, מצוה לעזור לשונא כדי לכוף את היצר למרות שמשום צער בעלי חיים צריך להקדים לפרוק ולא לטעון.

התוספות בפסחים (דף קיב ע"ב ד"ה "שראה בו") מציגים סתירה בין הסוגיא במסכת פסחים לסוגיא במסכת בבא מציעא. במסכת בבא מציעא נאמר: "מצוה בשונא כדי לכוף את היצר". ובגמרא במסכת פסחים דף כא ע"ב "מצוה לשנאתו" [את השונא האמור בפסוק "כי תראה חמור שונאך"]. ואם כן מה שייכת כפיית יצר במקום שמצוה לשנא אותו אדם ואפילו שנאה שבלב? והתוספות עונים: "וי"ל כיון שהוא שונאו גם חברו שונא אותו דכתיב: "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם" (משלי כ"ז) ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר". ומדבריהם משמע שגם באדם שמצוה לשנאתו אין היתר לשנאתו בשנאה גמורה.

התוספות בב"מ (דף לב ע"ב ד"ה "לכוף יצרו") שואלים אותה שאלה, "וא"ת כיון דבערבי פסחים [שם] מוקי לה בישראל שמותר לשנאתו, כגון, שראה בו דבר ערוה מה שייך בו לכוף את יצרו? וי"ל דלא מיירי בשונא דקרא". ואם כן תשובת התוספות שהשונא המדובר בברייתא במסכת בבא מציעא אינו השונא של הפסוק "כי תראה חמור שונאך..." - שאז מן התורה מצוה לשנאתו. אלא הברייתא עוסקת באדם שמן התורה אסור לשנאתו ולכן שייכת בכך כפיית יצר - כי יצרו מסיתו לשנא אדם שיש איסור בשנאתו.

וכן מובא (ב"מ, שם) בנימוקי יוסף בשם הרמב"ן: "כתב הרמב"ן ז"ל דלאו היינו שונא דקרא, דהא אוקימנן בפרק ערבי פסחים (דף ק"ג ע"ב) כגון דחזא ביה דבר ערוה יחידי דמצוה לשנאתו, ולמה יכוף יצרו? אלא הכא בשונא דעלמא עסקינן דעביד ביה איסורא כי סני ליה".

ונראה להסביר את התוספות בפסחים עפ"י הסבר מרן הרב זצ"ל (עי' תורת המועדים עמ' 47)

"התורה לא התירה גם כלפי עובר עבירה את האיסור של "לא תשנא את אחיך בלבבך", ולא פטרה אותנו ממצוות "ואהבת לרעך כמוך" גם כלפיו אלא שהתורה צוה לשנא אותו על העבירה ובמסגרת העבירה מצוה לשנא אותו אבל לא יותר מזה, ולא הותרה אצלו מצוות העשה של ואהבת, והלא תעשה של "לא תשנא", כי באופן אישי הוא חייב לאהוב

כמוהו גם אותו. והנה מאחר שזה שונא אותו בעד העבירה שעשה, ממילא מתעוררת שנאה נגדית מבעל העבירה לזה שראה אותו כגמול על שנאתו אליו, כמו שכתוב: "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם..." - שנאה זו של השני אליו היא בהכרח שנאה פרטית, וממילא מתעוררת גם אצל זה שראה את חברו עובר עברה, שנאה פרטית כגמול על שנאתו של השני אליו. יוצא שלמעשה התעוררה כאן שנאה פרטית שלא בגבול המותר, ועל זה הבהירה התורה "מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו", כי שנאה זו שלא בגבול העברה אינה כדין ויש לעוקרה מן השורש. לכן, גם כשעומד לפני פריקה מאוהב וטעינה לשונא מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו".

בדרך זו ניתן ליישב את פירוש רש"י לברייתא בערכין עם הגמרא במסכת פסחים (דף קיב ע"ב), בלי הבחנתו של הנצי"ב בין עברין שטרם הוכיחוהו לעברין שהוכיחוהו. הסוגיא בערכין האוסרת שנאה בעברין כוונתה שאסור לשנוא אותו שנאה גמורה ורק על דבר תוכחה, מותר להכותו, משום שהכאה זו באה מתוך שנאת העבירה שבו. ברם, הסוגיא בפסחים המתירה לשנוא עברין כוונתה: לשנוא את צד העבירה שבו.

אולם מדברי ה"שיטה מקובצת" בב"מ (דף לג ע"א ד"ה "תא שמע") משמע שיש להסביר את התוספות בדרך אחרת. את תשובת התוספות בפסחים מביא ה"שיטה מקובצת" בשם תלמוד הר"פ והוא מזהה את דבריו עם תרוץ אחר שאותו הוא מביא בשם התוספות - וכוונתו: למרות שמותר לשנוא צריך לכופ את יצרו לא לגלות את השנאה כדי לא להביא לידי שנאה וקטטה גמורה.

אם כן על פי הסבר זה מותר לשנוא את העברין שנאת לב, אך אסור לגלות את השנאה כלפי חוץ. מתוך כך אנו למדים, שאדם השנוא עליך לא מתוך עבירה שהוא עשה אלא "שנאה דעלמא", יש בכך איסור תורה והכל מודים ששייכת בזה כפיית יצר. אולם נשאלה השאלה: האם בשונא שמצוה לשנאתו שייכת ההלכה של הקדמת טעינה לפריקה משום כפיית יצר, או לא?

על פי לימודנו עד כה יש שתי גישות המתייחסות לשאלה זו:

א. התוספות בפסחים דף קיג ע"ב: גם באדם שמצוה מן התורה לשנאתו, שייכת כפיית יצר.

ב. התוספות בב"מ דף לב ע"ב: אין כפיית יצר שייכת באדם שמצוה מן התורה לשנאתו (וכן הנמו"י בשם הרמב"ן).

לאור שתי גישות אלו ננסה לבחון את דעות המפרשים והפוסקים, ולראות כאיזו דעה סבר כל אחד.

ברמב"ם הלכות רוצח ושמירת נפש פי"ג הי"ג ובשו"ע חו"מ סי' רעב סעי' י' (וכן מובא בטור סי' רעב) נפסק:

"הפוגע בשניים, אחד רובץ תחת משאו ואחד פרק מעליו ולא מצא מי שיטעון עמו - מצוה לפרוק בתחילה משום צער בעלי חיים ואח"כ טוען. במה דברים אמורים? כשהיו שניהם שונאים או אוהבים אבל אם היה אחד שונא ואחד אוהב - מצוה לטעון עם השונא תחילה כדי לכופ את יצרו הרע..."

וברמ"א (שם): "הגה ודוקא בשונא בעלמא דלא עבר איסורא, אבל אם עביד איסורא ושונאו משום שעבר עבירה א"צ לטעון עמו כדי לכופ את יצרו דהא יפה עושה ששונאו (נמו"י פ' אלו מציאות)".

ובסעיף הבא (רמב"ם (שם, הי"ד), ושו"ע (שם, סעי' י"א)):

"השונא האמור בתורה לא מעכו"ם הוא אלא מישראל, והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר "לא תשנא את אחיך בלבבך"? אמרו חכמים: כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר הרי מצוה לשנאתו עד שיעשה תשובה וישוב מרשע, ואע"פ שעדיין לא עשה תשובה אם מצאו נבהל במשאו מצוה לטעון ולפרוק עמו ולא יניחנו נוטה למות שמא ישהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה. והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין צדיקים בין רשעים מאחר שהם נלויים אל ד' ומאמינים בעיקר הדת..."

הב"ח (על הטור סי' רעב ס"ק י') מביא את שאלת התוספות בב"מ ותשובתם, ואח"כ הוא מביא את תשובת התוספות בפסחים ואומר, "וכ"כ הרמב"ם סוף הל' רוצח וכ"כ הסמ"ג עשה ס"ע פ' פ"א", וממשיך, "והכי נקטינן דאפי' בשונא שמצוה לשנאתו שנראה בו דבר עבירה והתרה בו ולא חזר אעפ"כ הזהירה התורה לרחם עליהם ולעזרם בשעת הצורך". כלמור הב"ח מסביר שאף בשונא שמצוה לשנאתו שייכת כפיית יצר וכך הוא מסביר אף את דברי הרמב"ם.

ברם, הרמ"א (כנ"ל) כותב שדוקא בשונא דעלמא שייכת כפיית יצר. ומסביר את דבריו המאירת עיניים (ס"ק י"ח):

"פי' שהקניטו ועשה עמו דבר שלא כהוגן, ומשום הכי שונאו ובזה ציוו חז"ל לכופ את יצרו כיון שהוא דבר שבינו לבינו, אבל בשונא דקרא דמיירי באיש דעביד איסורא שבינו לבין המקום וכדסיים וכתב בסעיף שאחר זה דבכזה מצות פריקה קודמת - וזהו שסיים מור"ם [סמ"ג] וכתב דבכזה א"צ לטעון עמו כדי לכופ את יצרו ור"ל להקדימו לטעינה אלא מצות פריקה קודמת ועי' בנמו"י... ונראה כוונתו כמ"ש".

הגר"א (ס"ק ט"ו) בהתיסותו לרמ"א (כנ"ל) כותב: "...והרמב"ם וש"ע בסי' א' אשונא דקרא קאי וכמ"ש השונא האמור בתורה וכו' וקמ"ל בזה שמצוה אעפ"כ לפרוק ולטוען אע"פ שהוא בעל עבירה ולא כהרמב"ם שמצוה להקדימו וכן מדויק לשון הרמב"ם וש"ע". הגר"א הבין את הרמב"ם והש"ע בסי' א' שבשונא אותו התורה מצוה לשנאו - כגון שעבר עבירה והיתרה בו ולא חזר - לא שייכת כפיית יצר להקדימו לפני

אוהב אלא פשוט אם הוא צריך עזרה שמצוה לעזור לו. ואם כן הרמב"ם והשו"ע קובעים את ההלכה כדברי התוספות והנמו"י בב"מ (וכן כתב הרמ"א).

אולם, יש מבינים את הרמב"ם בדרך שונה: בבאר הגולה (ס"ק ת') על סעיף זה בשו"ע, מובא: "...והטעם כגון דחזי ביה דבר ערוה יחידי דמצוה לשנאתו כן הוא שם בנמו"י פי' אין צריך להקדימו אלא יפרוק תחילה משום צער בעלי חיים וכן כתב הסמ"ע, וזה שלא כדעת הרמב"ם שאפי' בזה כתב שהוא מצוה להקדימו...". ואם כן עפ"י הסבר זה דעת הרמב"ם שגם באדם שמצוה לשנאתו שייכת כפיית יצר וזה כנגד התוספות והנמו"י בב"מ.

כך הבין את הרמב"ם גם ה"עיון יעקב" (מובא בעין יעקב פסחים דף כ ע"א) המתייחס לגמרא במסכת פסחים: "...ולענין הלכה נראה עיקר כדעת התוספות כאן וכדעת הרמב"ם וכן פירש הב"ח שם וכנ"ל...".

ערוך השולחן (חו"מ רעב סעיף י"ב) מביא את לשון הרמב"ם בהלכות רוצח (פי"ג הי"ג-י"ד) ומבאר:

"ודוקא בשונא דעלמא ולא שעשה עבירה וזהו השונא עובר על לא תשנא. אבל אם עשה עבירה ולא עשה תשובה דמצוה לשנאתו אין צריך לטעון עמו תחילה. (רמ"א, נמו"י) גי"א דגם בכה"ג מצוה בשונא תחילה (ב"ח). ומהרמב"ם שם משמע להדיא כדעה ראשונה מדכתיב אחר דין זה השונא האמור בתורה מיירי שעבר עבירה, משמע דקודם זה מיירי בשונא ממש [וכ"מ מהגר"א ולכן אף שבערבי פסחים (דף קיג ע"ב) כתבו תוספות כי"א, אבל בב"מ דף לב ע"ב והנמו"י שם כתבו כדעה ראשונה...]

אם כן ראינו שמתוך שתי ההבנות ברמב"ם הכריע ערוך השולחן כהבנת הגר"א כדעת התוספות והנמו"י בב"מ (וכן דעת הרמ"א). ונראה להסביר את שורש המחלוקת בהבנות דברי הרמב"ם (הלכות רוצח פי"ג הי"ג - י"ד): הרמב"ם בהי"ג פסק את הברייתא בב"מ להלכה, שכאשר יש אוהב לפרוק ושונא לטעון, מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו. השאלה היא האם השונא המדובר בהלכה זו הוא השונא אותו התורה מתירה לשנוא, או שזה סתם אדם שנוא [שונא דעלמא']?

הב"ח, באר הגולה, וכו', הבינו שבהלכה זו מדובר בשונא אותו התורה מצוה לשנוא, ומכיון שבהלכה זו דובר על 'שונא' ו'אוהב', בהלכה הבאה (הי"ד) מוסבר באיזו מציאות התורה מתירה לשנוא אדם מישראל. ואם כן הלכה י"ד היא המשך ישיר של הלכה י"ג, כדי להסביר כיצד יכולה להוצר מציאות של שונא. אולם, הגר"א, ערוך השולחן וכו' הבינו שבהלכה י"ג הרמב"ם מדבר על סתם שונא, ובהלכה י"ד מדובר בשונא אותו התורה מצוה לשנוא. וראיה לכך: הלכה י"ד פונחת "השונא האמור בתורה...". - משמע שקודם עסקו בסתם שונא. ועוד, שהרי בהמשך ההלכה כתוב "ואע"פ שעדיין לא עשה תשובה אם מצאו נהלה

במשאו מצוה לטעון ולפרוק עמו... - לא הוזכרה כאן הקדמת פריקה לטעינתו, ואף לא כפיית יצר כמו בהלכה הקודמת, ואם כן משמע שזה לא אותו 'שונא' בו דובר בהלכה הקודמת.

אם כן מצינו מחלוקת האם כפיית יצר שייכת גם באדם שמהתורה מצוה לשנא אותו:

מצוה לשנא עובר עבירה אד אדם אחר אסור ובו שייכת כפיית יצר: תוספות בב"מ, נמו"י בשם הרמב"ן, רמ"א, מאירת עיניים, רמב"ם עפ"י הסבר באור הגר"א וערוך השולחן.

גם באדם שמצוה לשנאתו מהתורה - שייכת כפיית יצר: תוספות בפסחים, הב"ח, סמ"ג, עיון יעקב, רמב"ם עפ"י הסבר באר הגולה והב"ח.

נמצאנו למדים שלכולי עלמא שייכת כפיית יצר בשונא דעלמא ויתירה מזו שהשונא עובר בכך על "לא תשנא". ואם כן למרות שישנו אדם שאין אנו אוהבים מסיבות שונות, מחובתנו להתגבר על עצמנו ולהקדים ולעזור לו בכל דבר שיצטרך. דבר זה נועד לחנך את האדם לאהבת הבריות.

נחזור לשאלה אותה אנו רוצים לברר: כיצד ניתן לאהוב אנשים אשר מידותיהן רעות - דבר המפריע מאד?

איסור השנאה בדורנו

הגמרא במסכת פסחים דף קיג ע"ב הסבירה שמציאות שנהא שייכת כאשר אדם ראה בחבירו דבר ערוה. והובא בפוסקים (רמב"ם, שו"ע כנ:ל) שדין זה של הגמרא הוא דוקא כאשר התריתי באדם החוטא והוכחתי אותו ולמרות זאת הוא לא חזר מדרכו - אז מצוה לשנא אותו עד שיעשה תשובה, וישוב מרשעו.

צריך להבין שגם כאשר יש מצוה לשנא אדם חוטא - צריך לשנא אותו רק מצד הרע שבו אבל חייבים בכל תוקף לאהוב את הצד הטוב שבו - התורה מחייבת לשנא אך ורק את צד העבירה ולא שיתערב בשנאה זו שום שמץ של שנאה פרטית¹.

1. עפ"י הסבר מרן הרב זצ"ל בתוספות פסחים דף קיג ע"ב. כן מסביר הרב גרשוני בספרו "קול צופיך" עמ' שכז-שכט את דברי הרמב"ם בהלכות רוצח ועל ידי כך מתורצת סתירה בין רמב"ם זה לרמב"ם בפרוש המשנה במסכת סנהדרין, ועיי"ש.

שנאת האדם שלא מתנהג כשורה, זוהי שנאה של הסתייגות המביעה אי-הסכמה עם התנהגותו או מעשיו. ולכן אתה חייב להוכיחו ורק לאחר מכן לשנוא אותו. אך אם אינך מוכיחו מכל סיבה שהיא, אין לך עילה להסתייג ולהתרחק ממנו.

אולם, כיון ששנאה שייכת רק לאחר הוכחה כנ"ל, צריך לדעת שמצוות תוכחה אינה פשוטה כלל. ומהגמרא בערכין דף טז ע"ב רואים זאת: "תניא א"ר טרפון תמיהני אני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח. אמר רבי אלעזר בן עזריה תמיהני, אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה". (וכ"כ בספרא ויקרא י"ט אות מ"ג).

מצות תוכחה היא מצוה העומדת ברומו של עולם, כי היא מבטאת את האחריות ההדדית בין אדם לחברו - כמו שיש לכל אחד חובה מוסרית לישר דרכיו, כך יש לו חובה לעזור לאחרים לישר דרכם וזהו בעצם חינוך - לנסות להשפיע על האחר בכיוון חיובי. אך מהגמרא בערכין אנו רואים שזה לא ענין של רצון טוב בלבד, "תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח" - כלומר ישנן דרישות מאותו המוכיח. [במצוות הוכחה יש דינים שונים כגון: לעשות זאת בלשון רכה, לא להלבין פנים, לא לערב בכך שנאה אישית וכו'.] הוכחה היא מצוה קשה משום שאין כוונתה לפגוע באדם החוטא אלא כוונתה לשכנע ולהביא את החוטא לידי קבלת הדברים. "תמיהני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה" - משום שבדרך כלל דרך האדם לחשוב שהצדק עמו ואין מקום להתייחס לדגרי השני. ואם כך היה בימיהם היחס לתוכחה, בימינו קל וחומר.

נחזור לענייננו, ההיתר לשנוא הוא רק אחרי הוכחה שלא הועילה וכן הוסבר שלהוכיח זה לא דבר פשוט ומאידיך גיסא גם לקבל תוכחה. נמצאנו למדים, שההיתר לשנוא היום בפועל אינו מצוי כל כך².

עפ"י זה כותב ה"חזון איש" זצ"ל (יורה דעה סי' ב' סכ"ח) שמכיון שיש לנו בעיה שאיננו יודעים להוכיח, ממילא מצוה לאהוב אף את הרשעים - כי אנו דנים אותם כאנוסים. וכן כתב שם בסעיף ט"ז שאין דורנו דומה לדורות הקודמים ביחס השלילי לעבריינים, שאז צדיקי הדור חיו בהשגחה פרטית הנראית לעין כן וכו', אך בדורנו שנכרתה האמונה מן זלאת העם המצב לא כך. ומסיים שם, "וכיון שכל עצמינו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה, ולהעמידם בקרן אורה, במה שידינו מגעת...".

וכן כתב הרב קוק זצ"ל (אגרות הראי"ה סוף אגרת רס"ו):

"...הערה אחת מוסיפים, כי כל השנאות כלן וחומרי דיניהן הונם נאמרים רק במי שכבר ברי לנו שקיימנו בו מצות תוכחה. וכאשר אין

2. לתוספת ביאור בענין התוכחה וגדריה עיין בתחומין ז' עמ' 121-139 במאמר של הרב שמחה קוק על מצות התוכחה ביחיד ובציבור. ושם בעמ' 133 מובאת שיטת ה"חזון איש" ביתר ביאור.

לנו בדור הזה ולא בכמה דורות שלפנינו, על פי עדות רבי עקיבא, מי שיודע להוכיח, על כן נפל פותא בבירא וכל ההלכות הנוטות לרוגז ושנאת אחרים, נעשות הן כפרשת בן סורר ומרה, עיר הנידחת ובית המנוגע, למ"ד לא היו ולא עתידין להיות ונכתבו משום דרוש וקבל שכר...".

ה"חפץ חיים" בסוף ספרו "אהבת חסד" מביא הנהגות שונות בשם ה"מרגניתא טבא" [ר' יהונתן וואלינער] אות י"ז ושם מובא: "להשתדל בטובת חבריו. ולרדוף אחר השלום. ולהזהר מלאו דלא תשנא. ואף ברשע גמור, יש איסור לדעת המהר"ם מלובלין לשנאתו כל זמן שלא הוכיחו. ואין בדור הזה מי שיודע להוכיח - שמא אם היה לו מוכיח היה מקבל, וטבעו הרע גרם לו כמ"ש ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו...".

נמצאנו למדים לאור דברים אלו שיש איסור לשנא כיום - ואם כן כל השנא עובר על שנאת חנם.

את חומרת עבירה זו מסביר החפץ חיים בספרו אהבת ישראל פרק

ב':

"...בכל עבירות איננו מצוי אצל אדם, שיעבור עליהם בכל רגע ורגע, אבל בעוון זה של שנאת חנם, עובר האדם בכל רגע ורגע שנתעוררת השנאה בלבו, ולפעמים עומד השנאה אצלו חודש או שנה ויותר, ונתכפלו הלאווין עד אין שיעור... אם נשתרש העוון הזה של שנאת חנם בלבו, אז ח"ו אין תרופה לו, ומאד מאד צריך האדם להשתדל שלא להשריש העוון בליבו. עוד חמור עוון זה משאר עוונות, מפני שגורם לו לאדם לכמה עוונות אחרים דהיינו: מחלוקת ולשון הרע ורכילות ואונאת דברים והלבנת פנים וכו'...".

איתא בגמרא יומא דף ט ע"א: "מקדש ראשון מפני מה חרב - מפני ג' דברים שהיו בו: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. אבל מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ומצות וגמ"ח מפני מה חרב - מפני שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עברות - עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים".

ואומר החפץ חיים (שם):

"והנה אנו מתפללים בתפילותנו ובקשותנו ובפרט בתפילות המוספין לבנין בית המקדש ומצפים אנו על זה בכל יום ויום, ואין אנו מתבוננים על עיקר העיכוב של בנין בית המקדש. ומה אם היה בכח העוון המר הזה של שנאת חנם להחריב את בית מקדשנו אע"פ שהיה אצלם תורה וגמ"ח, כ"ש וכ"ש שיש בכחו שלא יבנה בימינו, אם לא נחזק את עצמינו בכל כוחנו לסור מעוון זה, ולהעביר את השנאה הטמונה בלבנו, דבעוונותנו הרגבים נתרבה העוון הזה בכל עבר ופינה...".

אחרי שראינו שבימינו רבו הפרצות בכך וכן את חומרת העבירה

של שנאת חינם, ננסה להבין איך להמנע ממנה. ברור, שהשאיפה היא להגיע לאהבת כל אחד ואחד מישראל כדברי הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ו ה"ג) אך כדי להגיע לכך דרושה עבודה עצמית מרובה. ובימים בהם השנאה רבה בין שכבות העם חשוב להרבות באהבת ישראל. כדי להגיע לכך דרושה הבנה בסיסית של שני עקרונות:

א. לראות את הדברים הטובים שבכל אדם ושלא יפריעו הדברים השליליים.

ב. לאהוב כל אדם מצד צלם אלוקים שבו.

חוסר הבנה של עקרונות אלו יוצר פרצות רבות הפותחות פתח נרחב להתפשטות השנאה.

אמרו חז"ל, "הזן את חבירו לכף זכות דנין אותו מן השמים לכף זכות".

ומסביר החפץ חיים שהדרך לתקן את הרגש של שנאת חינם היא שהאדם ירגיל עצמו לדון את חבירו לכף זכות ובכל מעשה שעשה יחפש עליו זכות, אולי בשגגה נעשה הדבר או אולי התחרט על כך וממילא לא יגיע לידי שנאה.

סיכום

נפסקה ההלכה שמציאות שנאה שייכת אך ורק לאחר הוכחה. ומכיון שאין לנו בדור הזה מי שיודע להוכיח יוצא שהשונא בדורנו עובר על איסור שנאת חינם. וכדי לא להגיע לידי שנאת חינם צריך להבין ולאמץ כמה נקודות חשובות המובילות לאהבת הזולת ומונעות הדרדרות לשנאת חינם, והן:

א. התורה מצוה אותנו "ואהבת לרעך כמוך" והסביר הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ו ה"ג) "מצוה על כל אדם לאהוב כל אחד ואחד מישראל כגופו". אולם כדי להגיע לדרגה זו צריך עבודה עצמית מרובה, ובלשון הרב זצ"ל (מדות ראי"ה, מידת האהבה) "צריכים ליסר את עצמו לאהבת הבריות".

ב. ההבנה שבכל אדם יש חסרונות ושיש לחפש דוקא את הצד החיובי - היא תנאי עקרוני באהבת הזולת.

ג. יש להבין שבד"כ רוב המריבות נובעות מחוסר תקשורת והבנה ולכן במציאות של חילוקי דעות או סכסוך, הוכחה בלשון רכה ובשפה פשוטה יש בכוחה לגשר על פערים ולמנוע ריב המביא לשנאה.

ד. עיקר גדול המביא להתגברות האהבה ולהרחקת השנאה הוא לדון כל מעשה ומעשה של האחר לכף זכות.